

Fòrum de la Governança d'Internet. Balanç d'un lustre

Mercè Díez

Departament de Mitjans, Comunicació i Cultura
(Universitat Autònoma de Barcelona)

Aquest capítol analitza l'evolució que ha viscut el Fòrum de la Governança d'Internet (IGF, en les seves sigles en anglès), des de la proposta de la seva creació a la Cimera Mundial sobre la Societat de la Informació (Ginebra 2003 – Tunis 2005) fins a l'actualitat, i reflexiona sobre la importància de la governança d'internet i la seva transcendència en les noves condicions de la governabilitat a l'era global.

La governança fa referència a la manera com es gestionen els afers públics i, per tant, comprèn les pràctiques, les normes i les institucions desenvolupades en qualsevol aspecte de l'organització social

Un dels escassos resultats concrets de la Cimera Mundial sobre la Societat de la Informació, celebrada sota els auspicis de les Nacions Unides i desenvolupada en dues fases (Ginebra 2003 – Tunis 2005), va ser la creació del Fòrum de la Governança d'Internet (IGF).¹ Aquest és un organisme internacional i multilateral, depenent de les Nacions Unides, plantejat com un fòrum de debat sobre la governança d'Internet en què hi participen els governs dels estats, el sector privat i la societat civil.

El capítol present planteja dues qüestions clau:

- Quins han estat i són els temes clau en el debat sobre el govern d'Internet a nivell internacional.
- Quins han estat els assoliments de l'IGF, posant-los en relació amb el paper que juguen altres instàncies que tenen a veure amb el govern d'Internet.

Cercant una definició

Des d'una perspectiva general, la governança fa referència a la manera com es gestionen els afers públics i, per tant, comprèn les pràctiques, les normes i les institucions desenvolupades en qualsevol aspecte de l'organització social. Òbviament, una qüestió clau a l'hora de valorar com es porta a terme la gestió de la *res publica* és en quina mesura aquesta és una tasca col·lectiva, és a dir, com es distribueixen els deures i responsabilitats dels diferents actors socials, quin és l'equilibri entre estats (i altres nivells de govern públic), la societat civil i el sector empresarial. Campos (2010: 47) subratlla precisament la convergència entre estat, mercat i societat civil a l'hora d'entendre actualment el concepte de governança. Aquest autor, a més, sosté que en el context de la societat de la informació, la governança no només ha de tenir en compte la dimensió de la representació sinó també la de la participació que propicien les xarxes electròniques.

Quan parlem, específicament, de governança d'Internet no ens referim a un terme amb una definició unívoca, però queda clar que aquest terme ens remet a plantejar qüestions com ara qui té autoritat a la xarxa de xarxes i amb quins mecanismes l'exerceix, i quins són els seus interessos. Per exemple, potenciar la xarxa com a plataforma publicitària i de negocis correspon, en principi, al sector privat, mentre que la preocupació pel control de la sobirania o la seguretat seria més pròpia dels estats.

Malgrat que el determinisme tecnològic —la concepció de la tecnologia com a ens autònom de la societat, amb la seva pròpia lògica de desenvolupament i motor del canvi social— tendeixi a amarrar el pensament sobre Internet, si partim d'una concepció de governança com a joc d'equilibri entre expectatives, prioritats i interessos, no té sentit plantejar el fals dilema sobre si ha de tenir un caire tècnic o polític. Qualsevol abordatge sobre el govern d'Internet ha de tenir en compte aquesta doble vessant, ja que l'elecció de qualsevol opció tècnica implica posar en joc un conjunt de valors indèstribles d'una certa visió política (una manera d'assignar els recursos, una sensibilitat cap a determinats problemes...). Aquesta doble vessant, a més, afecta en la mateixa mesura

1. Per a una anàlisi global del balanç de la segona fase de la Cimera Mundial de la Societat de la Informació vegeu Díez (2006).

qualsevol decisió sobre com hagi de configurar-se internet, ja sigui des del punt de vista de la infraestructura, com de les aplicacions o dels continguts.

Un aspecte, en canvi, que no planteja controvèrsia és la consideració d'internet com un afer global. L'abast internacional (malgrat els desequilibris) d'aquest sistema de xarxes interconnectades, posa, per força, al seu govern l'etiqueta de *global*. Una altra qüestió és qui la governa —cosa que ens remet a la legitimitat dels actors involucrats d'una manera o una altra en aquesta tasca— i com es governa —aspecte que ens remet al tema de la regulació i l'autoregulació.

L'autoregulació que presidia els estadis inicials d'internet (sovint basada en codis centrats en qüestions com protocols tècnics, estàndards i procediments) ha anat cedint terreny a la progressiva tendència cap a la regulació mitjançant instruments legislatius. En contraposició a l'esperit emanat de documents com *Una declaració d'independència del ciberespai*,² que reclamava l'existència d'un nou contracte social a la xarxa, autors com Weber (2010: 4) consideren dos motius per argumentar la necessitat de regulació d'internet. En primer lloc, adduint que el ciberespai no es pot dissociar de l'espai real (físic), i que les activitats que es fan a internet tenen inevitablement influència sobre els individus i altres entitats del món real. El segon argument destaca la importància que ha adquirit internet per a diversos actors i activitats (com les transaccions comercials) que reclamen una estabilitat del marc legal. Evidentment, aquestes consideracions no són alienes a la transformació que ha experimentat el caràcter primordial de la xarxa i la puixança dels serveis de pagament i de comerç electrònic, especialment al final dels anys noranta. Amb tot, les normes del sector públic i privat no són necessàriament excoents, per la qual cosa els governs poden plantejar un escenari de corregulació, que integri els interessos sectorials i els faci corresponsables.

Els actors

Entre les organitzacions més prominents relacionades específicament amb el desenvolupament d'internet cal esmentar la Internet Society (ISOC) i el World Wide Consortium (W3C),³ ambdues de caràcter internacional. Amb tot, possiblement l'organització que ha concitat més controvèrsia quant al seu paper en relació al govern d'internet ha estat la Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN), que és l'encarregada de la gestió del sistema de noms de domini (Domain Name System, DNS), que connecta els noms i les adreces d'internet. Fins el 1998, quan es va acordar la creació de la ICANN, aquesta tasca requeria en la Internet Assigned Numbers Authority (IANA) i altres entitats dependents del govern dels EUA. El canvi responia a la voluntat de modificar el paper del govern dels EUA i d'establir un nou règim de coordinació privada (COLLINS, 2009: 195; ALMIRON, 2002: 188–189). La ICANN es va crear com una organització sense ànim lucratiu que opera a nivell internacional, però la seva seu és a Califòrnia i va ser impulsada pel Departament de Comerç nord-americà. El 2006 es va reformular l'acord entre la ICANN i el Departament de Comerç

L'autoregulació que presidia els estadis inicials d'internet ha anat cedint terreny a la progressiva tendència cap a la regulació mitjançant instruments legislatius

2. Presentada el 1996 al Fòrum Econòmic Mundial de Davos per John Perry Barlow, cofundador d'Electronic Frontier Foundation, una organització sense ànim de lucre que fomenta les llibertats civils i una concepció lliure i oberta de la xarxa.

3. La ISOC és una organització sense ànim de lucre creada el 1992 centrada en el desenvolupament mundial d'internet. Les seves activitats abracen des d'aspectes educatius a la definició de polítiques públiques i d'estàndards —mitjançant l'Internet Engineering Task Force (IETF) o l'Internet Architecture Board (IAB)—. Compta amb capítols regionals o locals (com l'ISOC-CAT, el capítol català) que s'adscriuen a cinc oficines regionals (Àfrica, Àsia, Europa, Amèrica Llatina i el Carib, i Amèrica del Nord). El World Wide Consortium (W3C) és un consorci internacional per al desenvolupament d'estàndards web, en què participen el Massachusetts Institute of Technology, l'European Research Consortium for Informatics and Mathematics i la universitat japonesa de Keio.

La importància del paper de la societat civil, dels usuaris, a l'hora de configurar la fisonomia dels intercanvis electrònics d'informació i comunicació justifica la inclusió de la societat civil en els processos de governança d'internet

dels EUA (*Memorandum of understanding*), dotant de més autonomia al primer. Està administrat per una junta de directors, que compta amb un comitè assessor governamental, on hi són representats una vuitantena de governs, i les seves reunions es fan als diferents continents.

El paper de la ICANN i el govern del sistema de noms de domini és un tema de discussió no resolt. Per Collins (2009: 194–195) resultaria una simplificació presentar internet com un espai amb un únic lloc de control i una única forma de govern, ja que molts aspectes de la seva coordinació continuen reflectint el llegat col·laboratiu que ha fet que es desenvolupés mitjançant acords de cooperació. Però la gestió del sistema de noms de domini i dels servidors arrel (Root Zone File, RZF),⁴ depèn, per raons històriques, d'una única autoritat que els controla i els administra, la ICANN, sotmesa a la legislació d'un únic país, els EUA. És en aquest sentit, doncs, que internet es pot considerar un sistema més centralitzat o unilateral que altres infraestructures de comunicació internacionals. El govern dels serveis de correus i les telecomunicacions (com ara el sistema de numeració de la xarxa telefònica global) ha recaigut tradicionalment en organitzacions internacionals formalment constituïdes amb tractats internacionals, com la Unió Postal Internacional o la Unió Internacional de Telecomunicacions, que depenen de les Nacions Unides. Per aquesta raó es va qüestionar el fet que internet, com a recurs de comunicació global, no es trobés sotmès a un règim formalment acordat pels governs estatals.

De la mateixa manera que s'ha criticat l'escàs paper dels governs dels estats en la gestió del sistema de noms de domini (canalitzada a través de la seva presència al comitè assessor governamental de la ICANN), també s'han alçat veus que denuncien l'insuficient representació dels usuaris (COLLINS, 2009: 195).

Aquest qüestionament del paper de la ICANN es produeix de manera paral·lela a la discussió sobre els reptes de la governança a nivell global. Tots els àmbits socials, el mateix procés de deliberació pública (el comerç, l'economia, el medi ambient, la justícia...) estan sent progressivament sotmesos a una tendència cap a la globalització (per bé que a diferents velocitats). Aquest fet sacseja les tradicionals institucions polítiques (els partits, els parlaments, les eleccions...) que continuen arrelades a l'àmbit nacional o local i que, a més, veuen qüestionada la seva representativitat per altres maneres de concebre la política, no basades en la delegació de la representació sinó en la presència participativa de la societat civil en els processos de presa de decisió.

La importància del paper de la societat civil, dels usuaris, a l'hora de configurar la fisonomia dels intercanvis electrònics d'informació i comunicació (les apostes de governs i empreses per determinades propostes de serveis comunicatius només resulten validades amb l'acceptació i l'ús social) justifica la inclusió de la societat civil en els processos de governança d'internet. Però com als altres actors (governos dels estats, empreses), cal aplicar-li criteris semblants de legitimitat, representativitat, responsabilitat o transparència.

Les Nacions Unides, com a organisme de governança internacional, no s'han mantingut al marge d'aquest debat sobre la inclusió de la societat

4. La ICANN gestiona els tretze servidors arrel d'internet que permeten associar els dominis i les adreces IP (*internet protocol*), que són els números d'identificació dels dispositius (principalment ordinadors) que es connecten a la xarxa.

civil, que pretén potenciar la representativitat i la qualitat democràtica de les institucions. Al començament de 2003, l'exsecretari general de les Nacions Unides, Kofi Annan, va impulsar un grup d'experts⁵ encapçalat per Fernando Henrique Cardoso, expresident del Brasil, per analitzar les relacions d'aquest organisme internacional amb la societat civil. A les recomanacions de l'informe final, presentat el 2004, també s'esmentaven propostes per a la relació amb els parlaments i el sector privat. Es considerava que la participació d'aquests tres actors no només era primordial per respondre a les prioritats globals, sinó també una forma de protecció davant del menyscabament del multilateralisme (FARAMIÑÁN GILBERT, 2005).

La Cimera Mundial de la Societat de la Informació

La Cimera Mundial de la Societat de la Informació (WSIS, en les seves sigles en anglès) va ser la primera trobada d'alt nivell impulsada per les Nacions Unides sobre comunicació i, en sintonia amb els treballs en marxa de la comissió Cardoso, la primera de caràcter trilateral, amb presència formal de representants governamentals, empresarials i de la societat civil. Aquesta segona qüestió no va resultar exempta de dificultats, per les disputes sobre el reconeixement i la legitimitat dels diferents representants, així com per posicions de veto no només a certes organitzacions que tenen una acreditada trajectòria (com Reporters Sense Fronteres),⁶ sinó fins i tot a la presència de la societat civil en les deliberacions (posició de la Xina, entre altres governs).

Els dos temes centrals que van capitalitzar el treball de la Cimera van ser les tecnologies de la informació i la comunicació per al desenvolupament (ICT4D) —àmbit on es va formular la proposta de creació d'un Fons de Solidaritat Digital— i el govern global d'internet. Aquest darrer aspecte va motivar la creació d'un grup de treball ad hoc, el Working Group on Internet Governance (WGIG), que es va constituir la tardor de 2004 amb el mandat d'aprofundir les discussions encetades a la primera fase de la cimera per tal de facilitar la presa de decisions a la segona fase, que havia de celebrar-se al final de l'any següent.

La primera tasca encomanada al WGIG va ser l'elaboració d'una definició de treball del govern d'internet. La seva proposta va ser la següent: "El govern d'internet és el desenvolupament i l'aplicació pels governs, el sector privat i la societat civil, en les funcions que els competeixen respectivament, de principis, normes, regles i procediments d'adopció de decisions i programes comuns que configuren l'evolució i la utilització d'internet" (WGIG, 2005: 4).

Aquesta definició era prou àmplia i difusa, però emfasitzava la idea d'inclusió dels governs, les empreses i la societat civil en el govern d'internet. Més endavant, el mateix informe constata que cada grup tindria diferents interessos, papers i participació.

La segona tasca del WGIG era identificar les qüestions clau de política

La Cimera Mundial de la Societat de la Informació va ser la primera trobada d'alt nivell impulsada per les Nacions Unides sobre comunicació i la primera amb presència formal de representants governamentals, empresarials i de la societat civil

5. Entre els quals, Manuel Castells.

6. Cal tenir en compte que la segona fase de la cimera es va desenvolupar a Tunísia, un país sotmès a un règim que no respectava, entre altres, els principis bàsics de llibertat d'expressió.

Que hi havia un buit a les estructures existents, perquè no existia un fòrum global integrat per totes les parts interessades

pública inherents al govern d'internet, que van agrupar als quatre capítols següents, relatius a:

- Infraestructura i gestió de recursos crítics —inclòs el sistema de noms de domini i les adreces de protocol d'internet (adreces IP) o el sistema de servidors arrel, l'establiment de normes tècniques, la interconnexió, el multilingüisme—. Aspectes de rellevància directa per al govern d'internet i sobre els quals ja existien organitzacions específiques.
- La utilització d'internet, posant l'accent en la seguretat i la privacitat (amb aspectes com l'*spam* o el cibercrim). Es considerava que aquests aspectes estan directament relacionats amb el govern d'internet, però no s'havia definit bé el tipus de cooperació global necessària.
- La propietat intel·lectual i el comerç internacional (incloent-hi la qüestió del *copyright*). Aspectes d'interès per a internet, però amb una repercussió més àmplia i sobre els quals ja existeixen organitzacions competents (com la World Intellectual Property Organization).
- Desenvolupament (especialment orientat als països en vies de desenvolupament).

Un cop definit el concepte de governança i identificats els principals reptes, el WGIG va abordar la qüestió dels mecanismes de govern. En aquest aspecte es partia de la constatació que hi havia un buit a les estructures existents, perquè no existia un fòrum global integrat per totes les parts interessades, per la qual cosa proposaven la seva creació.

Un altre aspecte remarcable de l'informe del WGIG era l'afirmació que, independentment de la forma d'organització de la governança d'internet a nivell internacional, cap govern no havia de tenir un paper preeminent. Partint d'aquesta premissa, el WGIG proposava quatre escenaris possibles:

- a) Creació d'un Consell Global d'Internet amb representants governamentals i altres interessats. Assumiria les funcions que venia desenvolupant el Departament de Comerç dels EUA i substituiria el comitè assessor governamental de la ICANN.
- b) Reforçar el paper del comitè assessor governamental de la ICANN com a fòrum de debat.
- c) Establiment d'un Consell Internacional d'Internet, que assumiria competències de la ICANN i la IANA. El component governamental tindria un paper rector, mentre que el sector privat i la societat civil actuarien d'assessors.
- d) Creació de tres nous organismes:
 - Consell de Política Global d'Internet: encarregat de les qüestions internacionals de política pública, que estaria dirigit pels governs, amb la societat civil i les empreses en el paper d'observadors.

- Corporació Mundial d'Internet per a l'Assignació de Noms i Números: assumiria les funcions desenvolupades per la ICANN, seria un òrgan dirigit pel sector privat, una ICANN reformada i més vinculada a les Nacions Unides (WGIG, 2005: 15).
- Fòrum de Govern Global d'Internet: amb participació en peu d'igualtat dels governs, el sector privat i la societat civil, amb la funció de facilitar la discussió sobre la política pública relacionada amb internet.

Collins (2009: 160–161) assenyala que durant la celebració de la Cimera Mundial de la Societat de la Informació el tema més controvertit va ser el de la governança d'internet i, dins d'aquest, el focus de la controvèrsia no es va posar en aspectes problemàtics com les comunicacions no desitjades (*spam*) o la utilització d'internet per part de les xarxes criminals, sinó en un aspecte que funcionava correctament: el control d'elements clau d'internet. El que es posava en qüestió era que fos exercit per un únic estat. Dins del context de la WGIG, la ISOC argumentava a favor d'un statu quo basat en la ICANN. Per contra, la crida a constituir una autoritat internacional provenia de certs estats, com l'Índia, Síria, el Brasil, la Xina i Sud-àfrica.

Una altra qüestió a tenir en compte a l'hora de valorar la importància donada a aquesta qüestió és l'interès de l'organisme de les Nacions Unides encarregat d'organitzar la cimera, la Unió Internacional de Telecomunicacions, per prendre un protagonisme institucional més elevat en aquest sistema de telecomunicacions.

En consonància amb la rellevància dels debats celebrats durant la cimera, l'acord oficial amb què es va cloure, l'*Agenda de Tunis per a la societat de la informació* (UIT, 2006), dedicava la part més extensa del seu articulat al govern d'internet. Amb tot, per Collins (2009: 167) la governança d'internet es va mantenir com un problema irresolt, que va ser transferit a un nou organisme: el Fòrum de la Governança d'Internet (IGF).

El Fòrum de la Governança d'Internet

L'IGF implementava només parcialment la quarta opció de governança proposada pel WGIG. L'Agenda de Tunis estableix que es convoqués per al segon semestre de 2006 una reunió del nou fòrum per al diàleg de les múltiples parts interessades en el govern d'internet (la primera reunió es va celebrar a Atenes entre el 30 d'octubre i el 2 de novembre). En aquest mateix document es deixava clar (apartat 77) que l'IGF no hauria d'exercir cap funció de supervisió ni substituir disposicions, mecanismes, institucions o organismes existents, sinó que havia d'involucrar-los i aprofitar les seves competències. El definia com un "procés neutral, no duplicador ni vinculant" que, a més, "no hauria d'intervenir en el funcionament tècnic o quotidià d'internet". Es tracta, per tant, d'un organisme amb capacitat deliberativa, però no decisòria o normativitzadora. Amb tot, la seva creació va representar una obertura

La seva creació va representar una obertura cap a una participació multisectorial a l'hora de construir uns principis compartits sobre els quals fonamentar el desenvolupament d'internet

cap a una participació multisectorial a l'hora de construir uns principis compartits sobre els quals fonamentar el desenvolupament d'internet.

El funcionament de l'IGF gira al voltant de les trobades anuals. L'agenda d'aquestes trobades és discutida al si del Multistakeholder Advisory Group (MAG), actualment integrat per una cinquantena de membres amb representants governamentals, empresarials i de la societat civil. A més a més, s'organitza en "coalicions dinàmiques", on s'integren institucions i persones que treballen sobre aspectes concrets.⁷ Per Raboy et al. (2010: 185), el model de coalicions dinàmiques que solen generar-se a les trobades de l'IGF és una innovació en el camp de la governança. El finançament de l'IGF no compta amb una font estable de recursos sinó que es basa en donacions (entre altres, dels ministeris d'afers exteriors de Finlàndia o Noruega, la ICANN, l'ISOC, AT&T, Siemens...).

Taula 1. Trobades anuals del Fòrum de la Governança d'Internet (2006–2010). Temes de discussió

Trobades anuals	Temes de discussió
2006 - Atenes (Grècia)	<ul style="list-style-type: none"> • Obertura (llibertat d'expressió, circulació lliure de la informació, les idees i el coneixement) • Seguretat • Diversitat (promoció del multilingüisme i dels continguts locals) • Accés (connectivitat a internet: política i cost)
2007 - Rio de Janeiro (Brasil)	<ul style="list-style-type: none"> • Recursos crítics d'internet • Accés • Diversitat • Obertura • Seguretat
2008 - Hyderabad (Índia)	<ul style="list-style-type: none"> • Arribar als propers mil milions (internet multilingüe, accés) • Promoció de la ciberseguretat i de la confiança • Gestió dels recursos crítics d'internet
2009 - Xarm al Xeic (Egipte)	<ul style="list-style-type: none"> • Gestió dels recursos crítics d'internet • Seguretat, obertura i privacitat • Accés i diversitat • La governança d'internet a la llum dels principis de la WSIS
2010 - Vîlnius (Lituània)	<ul style="list-style-type: none"> • Gestió dels recursos crítics d'internet • Seguretat, obertura i privacitat • Accés i diversitat • Governança d'internet per al desenvolupament • Balanç de la governança d'internet i el camí a seguir • Qüestions emergents: computació al núvol (emmagatzematge en servidors remots)

Font: RABOY et al. (2010: 183) i lloc web de l'Internet Governance Forum (www.intgovforum.org).

Tenint en compte les escasses atribucions de l'IGF, doncs, el més significatiu del seu establiment és que ha representat un cert reconeixement de les demandes de participació de la societat civil en el procés de deliberació sobre el govern d'Internet. És a dir, de la mateixa manera que el més substantiu de la Cimera Mundial de la Societat de la Informació no van ser els acords adoptats sinó el propi procés de debat, amb la participació de les diverses parts interessades, l'aspecte més rellevant de l'IGF és que aplega interlocutors que difícilment tindrien oportunitat de trobar-se fora d'aquest marc.⁸

Un lustre després de la clausura de la Cimera Mundial de la Societat de la Informació, precisament quan —com determina la pròpia Agenda de Tunis (art. 76)— cal avaluar la conveniència de la continuïtat d'aquest fòrum, Weber (2010: 267) qualifica la governança global d'internet de *work in progress*, és a dir, un projecte encara a les beceroles. Amb tot, aquest autor emfatitza la necessitat d'aplicar formes alternatives de regulació i sanció a nivell global, en considerar que les fórmules tradicionals de

7. Internet i canvi climàtic, accessibilitat i discapacitat, seguretat infantil en línia, gènere i governança d'internet, llibertat d'expressió i llibertat dels mitjans, diversitat lingüística, drets i principis, estàndards oberts, valors centrals d'internet, i convergència de mitjans, entre d'altres.

8. RABOY et al. (2010: 179) expressen aquesta opinió de manera il·lustrativa: "Tanmateix, en termes generals, el seu enfocament i repercussió sovint se circumscriuen més al procés que no pas a la substància".

regulació internacional no són suficients per satisfer les demandes del món en línia i que la digitalització dilueix la importància dels límits territorials i les fronteres geogràfiques.

Ja fa una dècada, el catedràtic de Dret Administratiu de la Universidad Complutense de Madrid Santiago Muñoz Machado afirmava: “Si internet és el símbol mateix de la globalització, hauríem d’observar-lo i estudiar-lo amb atenció, perquè probablement també sigui un mirall immillorable per veure-hi reflectides totes les variables que afecten l’organització de la regulació i el govern de l’univers de dimensions i problemàtica mundial” (citat a ALMIRON, 2002: 79). En l’actualitat, internet continua sent un terreny laboratori on posar en pràctica les noves regles del joc de les relacions internacionals i la governança global.

**Internet continua
sent un terreny
laboratori on
posar en pràctica
les noves regles
del joc de
les relacions
internacionals i la
governança global**

Referències

ALMIRON, Núria (2002): *Los amos de la globalización. Internet y poder en la era de la globalización*. Barcelona: Plaza y Janés.

CAMPOS FREIRE, Francisco (2010): “La crisis y el cambio mediático”, a CAMPOS FREIRE, Francisco, coord.: *El cambio mediático*. Sevilla i Zamora: Comunicación Social. Pàgs. 17–58.

COLLINS, Richard (2009): *Three myths of internet governance: making sense of networks, governance and regulation*. Bristol i Chicago: Intellect.

DÍEZ, Mercè (2006): “Expectatives incompletes a la ‘cimera de les solucions’”. *Quaderns del CAC* [Barcelona]. Núm. 23–24, pàgs. 201–204.

FARAMIÑÁN GILBERT, Juan Manuel de (2005): “Las necesarias modificaciones de las Naciones Unidas en un mundo globalizado (en su sesenta aniversario)”. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales* [En línia]. Núm. 10.

www.webcitation.org/5yJA9rJof [Consulta: 13 de gener de 2011].

RABOY, Marc; LANDRY, Normand; SHTERN, Jeremy (2010): *Digital solidarities, communication policy and multi-stakeholder global governance: the legacy of the World Summit on the Information Society* [En línia]. Nova York: Peter Lang Publishing.

www.webcitation.org/5yJAC49zl [Consulta: gener de 2011].

UNIÓN INTERNACIONAL DE TELECOMUNICACIONES (UIT) (2006): *Agenda de Túnez para la sociedad de la información* [En línia].

www.webcitation.org/5yJAF4I54 [Consulta: 16 de gener de 2011].

WEBER, Rolf H. (2010): *Shaping internet governance regulatory challenges*. Berlín i Heidelberg: Springer-Verlag.

WORKING GROUP ON INTERNET GOVERNANCE (WGIG) (2005): *Informe del Grupo de Trabajo sobre el Gobierno de Internet* [En línia].

www.webcitation.org/5yJAHZiXF [Consulta: 16 de gener de 2011].

